

En bog om biblen

MogM

Indledning

Perspektivering

Frank

Perspektivering

I en periode, hvor religionerne er ved at genvinde betydning også på det politiske plan, er det af voksende vigtighed at kende de forskellige religioners hellige bøger *og at fastholde en historisk og kritisk forståelse af dem*. Ellers truer disse bøger og deres indhold med at indtage det, der skulle være fornuftens plads. For én ting er, at disse bøger, derunder også Bibelen, kan anfægte det moderne menneske med hensyn til spørgsmålet om, hvad menneskelighed er, hvad livet går ud på, og hvordan forholdet til medmennesket skal være. Noget ganske andet er, at det enkelte menneske skubber sit ansvar som individ over på hellige bøger og derved forsøger at unddrage sig argumentation på fællesmenneskelige vilkår.

Problematikken er i disse år blevet eksemplarisk klar i kraft af staten Israels eksistens. Den er oprettet i forlængelse af verdenssamfundets beslutning. Som sådan er der tale om resultatet af en politisk proces. Men både blandt jøder og kristne finder man den opfattelse, at jødernes tilbagevenden til Palæstina er opfyldelsen af Guds løfter til sit folk, sådan som de kommer til udtryk rundt omkring i Det Gamle Testamente. Forventninger til fremtiden, formuleret af jøder i århundrederne før vor tidsregning, bliver tolket som Guds løfter, som nu, mere end to tusinde år senere, bliver indfriet. På den måde kommer Det Gamle Testamente til at legitimere det jødiske folks gudgivne ret til Palæstina. Jøderne og ikke de palæstinensiske arabere har altså retten til landet. Den bibelske legitimering kommer til at stå over almindelig folkeret, som her må se sig overhalet. Hos fundamentalistiske kristne, der deler dette syn på jødernes bibelske ret til landet, kædes tilbagekomsten til Palæstina sammen med forestillingen om, at der skal være jøder i landet, når Jesus kommer igen, og at de ved den lejlighed vil komme til tro på ham som Kristus. Dette er ikke uforståeligt blevet kaldt den ultimative form for antisemitisme.

En historisk-kritisk læsning vil heroverfor konstatere, at de løfter om landet, som rigtignok findes rundt omkring i Det Gamle Testamente, er forfattet af antikkens jøder som en legitimering af deres (eventuelt kommende) ret til landet.

Ord bliver ikke Guds ord af, at mennesker tillægger Gud dem. Bibelens tale er mennesketale også dér, hvor den bliver lagt Gud i munden. Når fx De Ti Bud siges at være skrevet med Guds finger, så er det ikke udtryk for guddommelig herkomst, men for at de er blevet tillagt guddommelig autoritet. Sådan forstået siger talen om Guds ord alene noget om gudsopfattelsen hos de mennesker, der skabte disse skrifter.

Tyngdepunktet har således flyttet sig fra det, der står i Bibelen, til dem, der skrev de enkelte bøger, samlede dem og gav dem status som hellig skrift, ofte i en bevidst reaktion mod andre religiøse strømninger og skrifter, der blev udelukket. Der er tale om en proces, der, hvad omfanget angår, for den kristne kirke blev lagt fast med kanondannelsen, men som i øvrigt stadig fortsatte, og hvor *Koranen* kan ses som et senere skud på stammen. Langt størstedelen af de navne, der optræder i islams hellige skrift, er således kendt fra Det Gamle og Det Nye Testamente, og det er næsten, som om der intet er hændt i mellemtiden.

Bibelens skæbne har været, at den har optrådt som *Bogen* i vor kulturkreds. Selv om begrebet "klassiker" ikke er helt velanbragt, er det nærliggende at citere den argentinske digter, Jorge Luis Borges' definition: "Den bog er en klassiker, som en nation eller gruppe af nationer i århundreder har besluttet at læse, som om alt på dens sider var velovervejede, skæbnesvangert, dybt som verdensrummet og egnet til fortolkninger uden ende."

Historisk har Bibelen bevæget sig fra at være en uanfægtet autoritet i alt, hvad den udtalte sig om, til at være en kildesamling til den antikke jødedom og den tidligste kristendoms teologi og selvlegitimering. Fra nærmest at have været Guds ord, som talte direkte til mennesker til alle tider, er Bibelen blevet et stykke bevidsthedshistorie, der fortæller om, hvordan antikke mennesker dannede sig forestillinger om det guddommelige og forstod mennesketilværelsen. Fra at have haft en ydre kirkeligt sanktioneret autoritet, er Bibelen blevet en skriftsamling, der – i hvert fald uden for kirkens rum – ikke har anden autoritet end den, som udspringer af dens forskellige skrifers iboende evne til at skabe opmærksomhed og udfordre vor tænkning.

Dertil kommer, at ingen læser Bibelen uden at fortolke den. Det har været et vilkår for læsningen fra den første begyndelse. Allerede udvalget og tilrettelæggelsen af de forskellige bibelske skrifers indhold såvel som de færdige skriftsamlinger er udtryk for fortolkning. Fortolke må enhver læser, fordi enhver er henvist til at læse ud fra sine egne forudsætninger, sproglige, historiske og kulturelle. Selv inden for henholdsvis Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente kan læseren

iagttagelse af en fortolkningsproces. Den udspiller sig, ved at forskellige tekster taler med hinanden, dvs. i en såkaldt intertekstualitet. Der opstår desuden tidligt en genre, som har fået betegnelsen "bibelske genskrivninger" ("rewritten Bible"), og hvor de samme skikkelser og hændelser gennem større og mindre ændringer i fortællingerne tillægges ny betydning. Selv om der er tilløb til denne genre i Bibelen i fx Krønikebøgerne, optræder den i den antikke jødedom først og fremmest i den apokryfe og pseudepigrave litteratur, og i Det Nye Testamente er de senere af de fire evangelier klare eksempler.

Også forholdet mellem Bibelens to dele, Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente, kan udmærket beskrives som det, at Det Nye Testamente i vid udstrækning er udtryk for en bestemt tolkning af Det Gamle Testamente. Dette gentager sig til en vis grad i *Koranen*, hvor de bibelske skikkelser, der optræder, er indsat i den særlige islamiske åbenbaringshistorie, der kulminerer med Muhammeds optræden i begyndelsen af 600-tallet.

Denne fortolkningsproces er fortsat lige siden. Enhver tid har været henvist til at læse og forstå Bibelen ud fra sine egne historiske og filosofiske forudsætninger. Et afgørende skel blev sat med Oplysningstiden i 1600- og 1700-tallet. Allerede i 1500-tallet begyndte den videnskabelige sandhed at anfægte den bibelske sandhed, og en magtkamp mellem det bibelske verdensbillede og det naturvidenskabelige verdensbillede tog sin begyndelse. Et verdensbillede, hvor jorden var i centrum, det såkaldte geocentriske verdensbillede, måtte i første omgang vige for et, hvor solen var centrum, det såkaldte heliocentriske; ikke jorden, men solen blev således nu opfattet som universets centrum.

Kopernikus' (1473-1543) heliocentriske verdensbillede umuliggjorde imidlertid en bogstavelig forståelse af beretningen i Josvas Bog om solen, der stod stille i Gibeon og månen ligeså i Ajjalons dal (Jos 10,12-15), så israelitterne kunne få tid til at nedhugge deres fjender. Typisk nok var det på det tidspunkt endnu sådan, at det var Kopernikus, siden Galilei (1564-1642) og Kepler (1571-1630), der måtte forsvare sig over for teologerne. Således kunne Martin Luther i 1539, da han blev konfronteret med det synspunkt, at det var jorden, der bevægede sig, og ikke firmamentet (himlen) og solen, udbryde, at det var den rene forvirring: "Jeg tror imidlertid på Den hellige Skrift, for Josva har befalet solen, ikke jorden, at stå stille."

Men det videnskabelige verdensbillede sejrede, og også Bibelen selv blev underlagt en historisk og kritisk analyse. Skriftens tale blev ikke længere taget efter pålydende, men kom til at fungere som et parallelunivers. Fortolkerne blev i stadig

større grad opmærksomme på det tidsbestemte ved Bibelen. Dens enkelte skrifter var skrevet af mennesker, der var bestemt og begrænset af deres tids verdensbillede, historie- og menneskeopfattelse. Man lærte at skelne mellem på den ene side mytologi, hvor guder greb direkte ind i historien og satte vilkårene for menneskelivet og forårsagede "overnaturlige" hændelser, og på den anden side egentlig historie, dvs. det, der bevægede sig inden for det muliges og sandsynliges rammer. Siden uddybedes den kritiske holdning: Selv det i og for sig mulige skulle også efterprøves med henblik på historisk sandsynlighed. Kildekritikken afdækkede her selvmodsigelser og tendenser, der satte spørgsmålstejn ved store dele af det øjensynligt historiske stof.

Der blev ikke mindst sat et alvorligt spørgsmålstejn ved den bibelske beretning om skabelsen. Kolossal betydning fik Charles Darwins evolutionsteori, der først og fremmest blev kendt gennem værket *Arternes Oprindelse ved Kvalitetsvalg* fra 1859 (d.o.1872), og som opererede med en udvikling af de levende væsener fra helt primitive former til højerestående væsener. Det blev ofte vulgariseret til abeteorien, fordi den blandt andet indebar, at mennesket var en videreudvikling af aben, det dyr der ligner mennesket mest.

Ikke alle var parate til at opgive den bibelske "sandhed" om verdens og menneskets skabelse. I kirkelige kredse havde der almindeligvis hersket en udpræget konservatisme, der dog til en vis grad var åben over for naturvidenskab og moderne erkendelsesteori, men dog ikke gik længere, end man fandt sig tvunget til det. I slutningen af 1800-tallet opstod der imidlertid en egentlig bibelfundamentalisme. Bibelens tale skulle ikke stå til ansvar over for moderne videnskabelighed, men omvendt. Bibelens sandhed måtte ikke anfægtes. Bibelen var uden forbehold Guds ord. Bibelfundamentalister indrettede sig derfor med et syn på verdens tilblivelse og menneskets skabelse, der var alternativt i forhold til det omgivende samfunds. Kristen tro blev ikke mindst identificeret med en tro på Bibelen. Der ved er der imidlertid set bort fra, at Bibelens indhold er historisk betingede bearbejdelser af overleveringer, der har en kortere eller længere forhistorie, og hvis største betydning ligger i deres evne til at fremkalde nye fortolkninger.